

Література:

1. Гончарова Е.Л. Разные этапы становления читательской деятельности в норме и при отклонении в развитии автореф. дис. на соискание степени доктора психологических наук: спец. 19.00.10 «Коррекционная психология» / Е.Л. Гончарова. – М., 2009. – 243 с.
2. Кукушкина О.И. Использование информационных технологий в различных областях специального образования: автореф. дис. на соискание степени доктора педагогических наук: спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика» / О.И. Кукушкина. – М., 2005. – 381 с.
3. Мастюкова Е.М., Ипполитова М.В. Нарушения речи у детей с церебральным параличом. Книга для логопеда. – М.: Педагогика, 1989. – 60 с.
4. Чеботарьова О.В. Організаційно-педагогічні умови індивідуального навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О.В. Чеботарьова. – К., 2006. – 23 с.

УДК: 159.422.76.376.33

Рецензент: Л.В. Борщевська,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ
ПІЗНАВАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ

Д.Р. Варшамова

Стаття присвячена проблемі формування пізнавально-пошукової діяльності дітей зі зниженим слухом старшого дошкільного віку. У даній роботі розкриваються основні принципи побудови методики констатувального експерименту, спрямованого на вивчення особливостей та рівня розвитку пізнавально-пошукової діяльності у дітей старшого дошкільного віку зі зниженим слухом. А також

розкривається зміст експериментальних завдань, які використовувались у дослідженні.

Ключові слова: пізнавальна діяльність, пошукова діяльність, діти з порушенням слуху, дошкільне навчання, методика констатувального експерименту.

Изучение особенностей развития познавательно-поисковой деятельности слабослышащих детей старшего дошкольного возраста

Статья посвящена проблеме формирования познавательно-поисковой деятельности слабослышащих детей старшего дошкольного возраста. В данной работе представлены основные принципы построения методики констатирующего эксперимента, направленного на изучение особенностей и уровня развития познавательно-поисковой деятельности слабослышащих детей старшего дошкольного возраста. А также раскрывается содержание экспериментальных заданий, использованных в исследовании.

Ключевые слова: познавательная деятельность, поисковая деятельность, дети с нарушением слуха, дошкольное обучение, методика констатирующего эксперимента.

The investigation of peculiarities of development of cognitive and search activity of children with a hearing impairments of the preschool senior age

The article is devoted to the problem of forming cognitive and search activity of children with a hearing impairments of the preschool senior age. This paper reveals main principles of the construction methods of stating experiment targeted to the study of the level of development cognitive and search activity of children with a hearing impairments of the preschool senior age. And also describes the content of experiment tasks that were used for the research.

Keywords: cognitive activity, search activity, children with a hearing impairments (hearing disability), preschool education, methods of stating experiment.

Аналіз наукової літератури зі спеціальної педагогіки та психології свідчить, що у сурдопедагогічній науці проблема формування пізнавальної та пошукової діяльності у дошкільників, незважаючи на її важливість для навчання та виховання цієї категорії дітей, майже не досліджувалась.

Отже, безперечно актуальність і психолого-педагогічна значущість цієї проблеми, недостатній рівень її теоретичної та методичної розробки у корекційній педагогіці зумовили проведення спеціального наукового дослідження з вивчення особливостей формування пізнавально-пошукової діяльності дітей зі зниженим слухом старшого дошкільного віку.

Засновуючись на роботах вітчизняних та зарубіжних психологів, педагогів та сурдопедагогів нами було розроблено методичку констатувального експерименту, з метою вивчення особливостей і рівня розвитку пізнавально-пошукової діяльності старших дошкільників.

Відповідно до мети дослідження було визначено завдання:

- 1) проаналізувати стан навчально-виховного процесу в спеціальних навчальних закладах для дітей з порушенням слуху з проблеми формування пізнавально-пошукової діяльності;

- 2) визначити особливості та рівень розвитку пізнавально-пошукової діяльності дітей старшого дошкільного віку зі зниженим слухом.

Завдання методички розроблялись з урахуванням усталених положень щодо побудови експериментальних методик, визначених вітчизняними та зарубіжними педагогами та психологами (Н. Морозова, Л. Переслені, Т. Розанова, І. Соловйов та ін.). А саме:

- 1) експериментальні завдання повинні сприяти виявленню актуального рівня розвитку для тих чи інших психічних функцій, та їх потенційних можливостей щодо розвитку, що обумовлює необхідність застосування різних видів допомоги у процесі експериментальної роботи.

Тому до кожного завдання були розроблені міри допомоги від мінімальної до максимальної (спрямовуючі запитання чи дії

(в залежності від змісту завдання) – розгорнутий показ вирішення завдання дорослим, сумісне з дитиною виконання завдання).

2) розуміння дітьми з порушеннями слуху умов завдання.

Для реалізації цієї вимоги сутність завдання пояснювалися невербальними засобами (ескізами дій, вказівними жестами), широко використовувалась наочність, епізодично застосовувались елементи жестової мови, а також були розроблені чіткі словесні інструкції. Інструкції до експериментальних завдань спочатку надавалися в усній формі, якщо у дитини виникали труднощі у розумінні змісту, використовувались таблички для прочитування, якщо і в цьому випадку дошкільник з порушенням слуху зазнавав труднощів, сутність завдання пояснювалася невербальними засобами.

3) варіативність завдань за змістом та ступенем складності, що дає можливість проникнути у структуру психічних процесів та запобігти можливим протиріччям у тлумаченні явищ, які спостерігаються, а також дозволяє уникнути однобічності отриманих фактів.

У відповідності з цим положенням були розроблені завдання, які відповідали різним сферам діяльності дітей, а саме: конструювання, аплікація, ознайомлення з оточуючим, передбачені навчальним змістом «Програми виховання та навчання дітей дошкільного віку з вадами слуху».

Для виявлення особливостей пізнавально-пошукової діяльності дітей зі зниженим слухом у дослідженні приймала участь група старших дошкільників без сенсорних порушень. Це обумовило необхідність розробки уніфікованих завдань, які дозволяли отримати об'єктивні результати та забезпечували правомірність порівняння результатів діяльності обох категорій дітей за кількісними та якісними показниками.

Проблемний характер завдань, які були розроблені для констатувальної частини дослідження, сприяв проявам пізнавально-пошукової діяльності дошкільників, що

дозволило визначити рівень її сформованості в обох групах досліджувальних дітей.

Для аналізу отриманих експериментальних даних була визначена низка показників, які характеризують рівень сформованості пізнавально-пошукової діяльності досліджувальних, а саме:

- самостійність дітей при виконанні завдання, ініціативність (проявляє самостійність у вирішенні проблеми, на початку роботи; у процесі розв'язання завдання; чекає поштовху з боку дорослого; сподівається на його провідну роль);

- тривалість пізнавальної активності (1) триває протягом всього процесу розв'язання проблеми; 2) продовжує спостерігатись після завершення завдання; 3) спостерігається тільки на початку роботи);

- характер та результативність спроб при вирішенні завдання (1) спроби носять цілеспрямований адекватний характер та призводять до певного результату; 2) спроби носять хаотичний характер);

- емоційний стан (радість, байдужість, зацікавленість, засмучення та ін.);

- прояви інтересу (поверховий, пізнавальний; його стійкість, тобто тривалість збереження інтересу, наявність пізнавальних питань тощо);

- зосередженість на процесі виконання завдання, наполегливість у вирішенні завдання (вміння долати труднощі та доводити справу до кінця);

- смислова спрямованість діяльності (операційна, об'єктна, результативна, пізнавальна, спрямованість на особистість дорослого);

- критичність мислення (виправлення помилки одразу після її допущення, у процесі діяльності, після завершення роботи; самостійний пошук помилки при незадовільному результаті та її виправлення; пошук помилки при вказівці на її наявність та її виправлення);

- характер дій при розв'язанні завдань

(маніпулятивний; цілеспрямований (дитина має припущення щодо вирішення завдання і цілеспрямовано визначає та здійснює всі необхідні дії); пошуковий (дитина має припущення, але не знає, які саме дії потрібні для виконання завдання, починає вести їх пошук), пошук нового способу виконання; використання засвоєного способу дії при розв'язанні інших експериментальних завдань;

– тип пізнавальної діяльності (репродуктивний, інтерпретуючий, творчий).

Перша частина констатувальної методики складалась з серії завдань: «Пори року» та завдання-гри «Вода, світло, тепло». За допомогою цих завдань передбачалось виявити не тільки рівні сформованості пізнавально-пошукової діяльності дошкільників, але й обсяг їх знань, вміння аналізувати та узагальнювати ознаки та явища живої та неживої природи, а також їх здатність усвідомлювати причинності сезонних змін у природі.

Серія «Пори року» складалась з трьох завдань.

Перше завдання було спрямовано на виявлення у дітей вмінь узагальнювати знання про пори року, орієнтуючись на відповідні сезонні зміни у природі.

Для проведення цього завдання було виготовлено рамку-вкладиш та малюнки-вкладиши, на яких були зображені: дерева, річки, галявини, люди, небосхили, з характерними ознакам кожної пори року. Дитині пропонували «скласти» певну пору року, тобто визначити малюнки - вкладки (ознаки) та розташувати їх у рамці, та пояснити (реченнями, словами, ескізами дії, жестами) причину свого вибору — назвати ознаки, за яким здійснювалось узагальнення.

За допомогою другого завдання з'ясовувалась наявність вмінь у дітей використовувати свої знання на практиці, а саме, знайти і виправити передбачену методикою помилку (критичність мислення), та пояснити свої дії (доказовість мислення). Дошкільнику пред'являли заповнену малюнками-вкладками рамку, але один малюнок-вкладка в ній не відповідав зазначеній порі року (помилка). Після завершення

роботи дитині пропонували назвати зображену пору року та пояснити свої дії.

Третє завдання дозволяло з'ясувати, на які ознаки орієнтується дитина при визначенні пори року. Експериментатор почергово показував малюнки із зображенням зими, весни, літа та осені – дитині пропонували назвати сезон та пояснити (реченнями, словами, вказівними жестами), на які ознаки вона спиралась виконуючи завдання.

Завдання – гра «Світ, вода, тепло» було спрямоване на виявлення у дітей рівня сформованості узагальнення мисленнєвої діяльності і передбачало здійснення класифікації об'єктів та явищ за загальною ознакою.

Для цього завдання були підготовлені три кола, кожне було поділене на сектори, і у центрі мало певне слово: «вода», «світло» або «тепло». Для кожного кола були зроблені маленькі картки-сектори із зображенням предметів або явищ, які за умовами гри необхідно було віднести до відповідної загальної ознаки (вода, світло, тепло). На початку гри один з секторів кожного кола експериментатор заповнював відповідною карткою (наприклад, картка із зображенням річки у колі з написом «вода»).

Для експерименту використовувались картки із зображеннями: річки, дощу, снігу, пари, хмар, роси, які відносились до загального поняття «вода»; сонця, ліхтарика, лампи, блискавки, зображення ночі, лампочки – для поняття «світло»; термометра, праски, ватри, батареї, шуби, холодильника – для поняття «тепло».

Дитині пропонували прочитати назву кожного кола і знайти відповідні за змістом картки, називаючи зображені на ній предмет чи явище. Поклавши картку у певне коло, дошкільнику необхідно було пояснити своє рішення. За аналогічною процедурою досліджувальний заповнював кожне коло.

У випадках, коли дитина робила помилку, але не помічала її, передбачалась допомога: а) повідомлення про наявність помилки; б) вказівка на місце помилки; в) вказівка на помилку

та демонстрація способу її виправлення з поясненнями експериментатора.

У процесі виконання завдань другої частини методики передбачалось виявити наявність та особливості проявів пізнавально-пошукової діяльності дітей у змодельованих проблемних ситуаціях: досліди з матеріалами неживої природи, завдання з конструювання та аплікації. Ці завдання були спрямовані на виявлення вмінь та навичок аналізувати та пояснювати ті чи інші факти та явища; вмінь робити нескладні висновки на підставі наданих або отриманих фактів; та вмінь передбачати хід процесу або розвиток явища.

Так, у процесі виконання завдання «Льодяна іграшка» передбачалось виявити здатність дітей аналізувати та пояснювати факти та явища. Дошкільник мав пояснити хід та причину такого процесу, як таяння льоду, спостерігаючи за іграшкою, яку він отримував для гри, і яка, на його подив, через деякий час починала танути у його руках.

Після невдалих спроб дитини пояснити явище, експериментатор надавав допомогу у вигляді спрямовуючих запитань або припущень причин того, що сталося, наприклад: чому тут вода? чому іграшка змінилась?; рука тепла? може від тепла?

З метою наочної демонстрації причин явища з дітьми проводився експеримент «Плавлення льоду». Досліджувальному пропонувалось розмістити одну льодяну іграшку на тарілці, яка знаходилась на відстані від джерела тепла, другу - на батареї, а третю залишити у себе на долоні та деякий час поспостерігати за ними. У той час, коли на батареї іграшка швидко починала танути, переходячи у рідину, на долоні цей процес відбувався дещо повільніше, на тарілці іграшка танула дуже повільно. Дитині пропонували зробити висновок про процеси, які вона спостерігала (самостійно чи за допомогою дорослого), де визначалось, що і батарея і долонь теплі — від тепла лід тоне і стає водою.

Після проведеного дослідження досліджувальних заохочували пояснити що сталося з льодовими іграшками і чому.

В завданні під назвою «Пісочні будівлі», дитині у процесі побудови пісочних споруд необхідно було виявити особливості взаємодії піску і води, а саме якісні зміни у властивостях піску при взаємодії з водою.

Наступне завдання даної серії «Магніт та скріпки» було спрямовано на виявлення вмінь дитини робити нескладні висновки з отриманих у процесі виконання досліду фактів, та використати його для подальшого розв'язання завдання.

В рамках цього завдання було передбачене проведення додаткового досліду-ознайомлення «Магніт та його властивості», що, по-перше, було необхідно для ознайомлення досліджувальних з цим предметом та його властивостями, по-друге, дозволяло прослідкувати можливості дітей щодо застосування отриманих знань та переносу засвоєних умінь при вирішенні завдань, що містять нову проблемну ситуацію.

У першій частині завдання дитині доручали дістати металеві скріпки, що були заховані у зерні, при умові, що витягувати руками неможна. Після вирішення цієї частини завдання, перед дошкільником ставили нову задачу – «допомогти» дістати скріпку, яка знаходилась на дні склянки з водою, при цьому опускати магніт у воду не дозволялось. Таким чином, створювалась проблемна ситуація, для вирішення якої було необхідно застосувати раніш отримані знання та вміння.

При розробці наступних завдань методики була використана та модифікована методика Л. Парамонової з конструювання.

У першому завданні цієї серії «Будинки для тварин» дитині мала побудувати для іграшки-зайчика копію будівлі-зразка. При цьому зразок був побудований так, що його висота була меншою за висоту іграшки. Для правильного виконання завдання дошкільнику необхідно було враховувати висоту іграшки при створенні будівлі, але при цьому додержуватись загальної конфігурації зразка. Після виконання даного етапу завдання, з'являлась нова іграшка – лялька, яка була менша від зайчика за висотою. Для

виконання другого етапу завдання досліджувальному було необхідно перебудувати будинок зайчика орієнтуючись на розміри ляльки. В цих завданнях дошкільникам було необхідно додати або відібрати окремі деталі споруди, але саме ті, що дозволяли зберегти її загальну конфігурацію. Діти мали досягти правильного результату шляхом комбінування різних деталей конструктора.

В іншому завданні з конструювання — «Гірка для машин» — як і у попередньому, на початку дитині пропонували за наданим зразком побудувати гірку для ігри з машиною. Після випробування обох гірок на швидкість скатування машин, дошкільнику необхідно було зробити так, щоб з його споруди машина з'їжджала швидше. Після розв'язання цієї проблеми дитині пропонували перебудувати гірку так, щоб машина їхала повільно. Експериментатор обов'язково фіксував (словесними позначеннями та вказівними жестами) визначену залежність висоти гірки та швидкості спуску. Тобто встановлювалась залежність між певними умовами та процесами.

Після завершення цього етапу завдання — гри дошкільнику пропонували одночасно спустити дві машини з однієї споруди, але, так щоб одна їхала повільно, а інша — швидко. Для вирішення цього завдання дитині було необхідно будувати спуски на протилежних сторонах однієї основи: одна сторона основи добудовувалась додатковою деталлю і, таким чином, ставала вища за іншу. Отже, дитина конструювала споруду з двома спусками різної висоти. Після закінчення роботи досліджувальному пропонували висловити свою думку з приводу того, де машина буде рухатись швидко, а де повільно. Потім ці передбачення перевірялось на практиці.

Наступне завдання констатувальної методики було пов'язане з образотворчим мистецтвом, а саме з аплікацією. Для виконання завдання під назвою «Будинок», «Кіт», «Риба» вихованцю пропонували вибрати один з трьох аркушів паперу з накресленими контурами риби, будинку та kota. Обравши контур, дитина отримувала відповідний набір

геометричних фігур з кольорового паперу, після чого приступала до аплікації, тобто заповнювала контур геометричними фігурами з подальшим їх наклеюванням. Кількість деталей у кожному наборі та їх конфігурація передбачали виникнення у процесі роботи проблемної ситуації, тому що одна з них не відповідала означеному контуру. Для вирішення цієї проблеми було необхідно розрізати одну з деталей навпіл. Наштовхнути дошкільника на такий спосіб вирішення проблеми мали ножиці, які з самого початку роботи знаходились на столі перед дитиною, але їх роль у вирішенні завдання не повідомлялась. Виконання даного завдання дало змогу визначити наявність і тривалість пошукових дій та вольові якості дитини.

Отже, вивчення рівня розвитку пізнавально-пошукової діяльності відбувалось в процесі розв'язання завдань проблемного характеру, заснованих на широкому використанні предметної діяльності, яка відповідала різним розділам «Програми навчання та виховання дітей дошкільного віку з вадами слуху». Аналіз отриманих результатів дав змогу визначити чотири рівня розвитку пізнавально-пошукової діяльності старших дошкільників зі зниженим слухом та охарактеризувати їх.

Література:

1. Переслени Л.И. Психодиагностический комплекс методик для определения уровня развития познавательной деятельности. — М.: Айрис, 2006. — 64 с.
2. Розанова Т.В. Познавательная деятельность глухих младших школьников. — М: Просвещение, 1977. — 96 с.

УДК: 376-056.264:811.161.2

Рецензент: Е.А. Данілавічюте,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

**АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ
ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО ДІЄСЛОВО В УЧНІВ 2-4
КЛАСІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**